

مفاهیم تربیتی اسلام از دیدگاه قرآن در ادبیات کودکان و نوجوانان

وحیده زارع گاوگانی

کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

چکیده

(تاریخ دریافت: ۱۳۸۱/۱۱/۲۶ - تاریخ پذیرش: ۸۳/۲/۳۰)

هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای ادبیات کودکان و نوجوانان و جست و جوی مفاهیم تربیتی اسلام از دیدگاه قرآن در زمینه ارتباط انسان با خداوند، خویش، خلق، و طبیعت است. به همین منظور، با استفاده از روش پژوهش، تحلیل محتوا در ۲۸۳ داستان برگزیده کودکان که طی سال‌های ۱۳۵۸، ۱۳۷۸ تألیف و توسط ۸ مرکز و سازمان دولتی و غیر دولتی به عنوان کتاب برگزیده سال انتخاب شده و جایزه گرفته‌اند. گروه‌های سنی، شامل ج (۸-۹ سال)، ج (۹-۱۵ سال) و د (۱۲-۱۵ سال) است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که در قرآن ۳۹/۱ درصد مفاهیم به ارتباط فرد با خدا، ۳۷ درصد ارتباط فرد با خویش، ۱۷/۲ درصد ارتباط فرد با خلق، ۶/۷ درصد ارتباط فرد با طبیعت تعلق یافته است. در داستان‌های کودکان ۱۹/۴ درصد به ارتباط فرد با خداوند، ۴۲/۲ درصد به ارتباط فرد با خویش، ۳۲/۸ درصد ارتباط فرد با خلق، ۵/۵ درصد به ارتباط فرد با طبیعت اختصاص داشته است.

کلید واژه‌ها: داستان. کودکان و نوجوانان. مفاهیم تربیتی. قرآن. اسلام. مفاهیم اخلاقی. ادبیات.

مقدمه

هنر و ادبیات برخلاف علوم تجربی که به کشف روابط بین پدیده‌ها می‌پردازد عرصه بیان آرزوها و آرمان‌هاست، و به معنویات و گرایش‌های عاطفی بیشتر پاسخ می‌دهد؛ لذا بن‌مایه‌هایی از اعتقادات و ارزش‌ها را در خود می‌پروراند. از آنجا که درونۀ ادبیات براساس عواطف شکل گرفته است بر روی مخاطبان خود تأثیر عاطفی می‌گذارد و آنها را وادار به واکنش می‌کند و از این جهت ارزش‌گذاری همواره در ادبیات مورد توجه بوده است (محمدی، ۱۳۷۸، ص ۱۶-۱۸) یکی از انواع ادبیات کودکان و نوجوانان داستان است. داستان نقل وقایع است به ترتیب توالی زمان. حوادث داستان، واقعی، تاریخی، یا ساختگی است؛ بنابراین تسخیر عمل به وسیله تخیل را ارائه می‌دهد و خصیلت بارز داستان آن است که بتواند ما را وارد دنیایی کند که بخواهیم بدانیم بعد چه اتفاق می‌افتد (میرصادقی، ۱۳۷۷، ص ۹۴). داستان با گسترش تجارب و اطلاعات، گسترش توانایی تفکر، تخیل و تمرکز حواس، بالا بردن نیروی بیان و تکلم، تربیت ذوق هنری، و معرفی ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی و ایجاد تفاهم بین المللی می‌پردازد. بر این اساس، مقاله حاضر بر آن است تا با تکیه بر سه اصل زیر به بررسی محتوایی داستان‌های کودکان و نوجوانان بپردازد:

الف. دوره کودکی و نوجوانی مهم‌ترین دوره رشد و پرورش شخصیت و احساس و اندیشه است. توانایی‌های ذهنی کودکان همگام با افزایش سنی آنها رشد و توسعه می‌یابد. در این فرآیند کودک داده‌های محیطی را درون‌سازی کرده و متناسب با آن برای سازش موقعیت‌های جدید تغییراتی در روان‌بنه‌ها به وجود می‌آورد تا به تعادل دست یابد (ماسن هنری پاول و دیگران، ۱۳۶۸، ص ۵۶۱)

ب. تأثیرپذیری کودکان و نوجوانان از داستان به حدی است که حتی می‌تواند موجب تغییر یا تکوین جهان بینی آنها شود (حکیمی، بی تا، ۹۶)

ج. مفاهیم اصیل و پایدار قرآنی می‌تواند راهنمای کودکان و نوجوانان در انتخاب مسیر درست زندگی و رسیدن به کمال و تقرب الی الله عنوان هدف نهایی تکامل حیات انسان باشد.

تعالی بخشیدن به کودک و رشد و بالندگی او و پرورش قوه تفکر، تخیل و اندیشیدن، هدف مشترک و نقطه تلاقی ادبیات کودکان نوجوانان و قرآن است. به طوری که فلسفه نزول قرآن و بعثت انبیاء، در قرآن، تعلیم و تربیت و تذکر و یادآوری بیان گردیده است.^۱ این تحقیق با بهره‌گیری از معیار مفاهیم تربیتی اسلام که در قرآن نیز مورد تأکید قرار گرفته‌اند تحلیل محتوای داستان‌های کودکان و نوجوانان در گروه سنی ۹-۱۵ سال می‌پردازد، و دو دوره عملیات عینی^۲ و تفکر قیاسی را از نظر تحول شناختی و اخلاقی، صورت گرفته و میزان هم‌خوانی مفاهیم قرآنی با مفاهیم موجود در داستان‌های کودکان و نوجوان در ابعاد ارتباطی انسان با خداوند، خود، دیگران و جهان طبیعت را مورد بررسی قرار داده است.

اهمیت و هدف

هدف از پژوهش حاضر روشن شدن حضور یا عدم حضور مفاهیم آموزشی - تربیتی قرآن در داستان‌های کودکان و نوجوانان به منظور جست و جوی راهی برای تقویت مفاهیم اخلاقی تربیتی قرآن در کودکان و نوجوانان است. این موضوع به منظور تقویت فرهنگ اصیل اسلامی و قرآنی همواره مورد توجه اولیای تربیتی، والدین، و سیاستگذاران تربیتی فرهنگی بوده است. فرهنگ قرآنی و مفاهیم قرآنی می‌تواند در روشن کردن اذهان کودکان و نوجوانان و به چالش طلبیدن قدرت استدلال و پروردن تفکر انتقادی در آنها مفید باشد. گرایش انسان مخصوصاً کودکان به شنیدن داستان و قصه اثبات شده است. تأثیر آموزشی قصه و داستان به حدی است که حتی مطالب علمی و فلسفی را نیز برای کودکان و نوجوانان در قالب داستان بیان کرده‌اند. کتاب

۱. قرآن: بقره؛ ۱۵۱، ۱۲۹ ال عمران ۱۶۴، جمعه،

۲. از نظر تحول شناختی دوره تفکر عینی از ۷-۸ سالگی و دوره تفکر خیالی از ۱۲-۱۵ سالگی است. از نظر تحول اخلاقی طبق نظر پیاژه ۷-۸ سالگی تا ۱۱ سالگی دوره دیگر پیروی و از ۱۱-۱۲ سالگی تا ۱۶-۱۲ سالگی خود پیروی است.

آسمانی قرآن نیز برای انتقال آموزه‌های خود از داستان استفاده کرده به طوری که بیش از سه چهارم قرآن را قصه‌ها تشکیل می‌دهند. اسلام، کودک را نه به سبب ضعف‌ها و قوت‌هایش بلکه به عنوان موجودی که از آفرینش وی هدفی وجود دارد مورد توجه قرار می‌دهد (مخاطب‌شناسی، ۱۳۷۶، ۱) و ادبیات کودکان نیز در جهت رشد و تعالی کودک و رسیدن او به هدف نهایی آفرینش مورد توجه است. لذا ظهور مفاهیم تربیتی قرآن در داستان‌های کودکان می‌تواند به آنها در جهت شناخت و انتخاب راه صحیح زندگی فردی و اجتماعی کمک کند. برای والدین و اولیای تربیتی که نگران تربیت صحیح کودکان خود هستند می‌تواند الگویی برای مطابقت با فرهنگ اصیل و انسان ساز اسلام باشد.

پرسش‌های اساسی پژوهش

- داستان‌های برگزیده به چه میزان دارای مفاهیم تربیتی در بعد روابط انسان با خداوند هستند؟
- داستان‌های برگزیده به چه میزان دارای مفاهیم تربیتی در بعد روابط انسان با خویشان هستند؟
- داستان‌های برگزیده به چه میزان دارای مفاهیم تربیتی در بعد روابط انسان با خلق (و یا دیگران) هستند؟
- داستان‌های برگزیده به چه میزان دارای مفاهیم تربیتی در بعد روابط انسان با خلقت (یا طبیعت) هستند؟

پیشینه پژوهش

ملک چیدری (۱۳۷۰) به تحلیل محتوای کتاب‌های داستان گروه سنی ب و ج از انتشارات کانون پرورش فکری کودکان نوجوانان بین سال‌های ۱۳۵۸ - ۱۳۶۸ پرداخته و شش مقوله اجتماعی، بیان زندگی اجتماعی، بیان انفعالی و عاطفی بیان سنن و آداب و رسوم، بیان ذهنی، هنری طبیعت، بیان دینی، مذهبی و شناختی را در ۷۰ داستان مور بررسی قرار داده است. یافته‌های وی نشان می‌دهد که: (۱) چهره طبیعت زیبا و مناسب

گروه سنی مخاطب مطرح شده است. ۲) فضای ذهنی معنوی در محتوای کتاب‌ها، جنبه‌های روحی، شناختی، تعقلی، زیبایی‌شناسی را مطرح کرده‌اند. ۳) مباحث مربوط به هنر و فعالیت‌های ذوقی - هنری و زیبایی‌شناسی را نیز در بسیاری از کتاب‌ها می‌توان یافت. ۴) فضای اجتماعی - فرهنگی در کتاب‌ها فضای حسی - منطقی است. ۵) در رفتارهای اجتماعی، همکاری و همدردی بیشتر از سایرین مطرح شده است. ۶) محور اساسی مباحث مذهبی را ایمان به خدا، روز باز پسین و بازگشت به سوی خدا تشکیل می‌دهد.

مهدی محمدی (۱۳۷۵) با استفاده از روش تحلیل محتوا به بررسی داستان‌های منتشر شده در رابطه با جنگ ایران و عراق و مقوله‌هایی مثل گروه سنی مخاطب داستان پرداخته و به این نتایج رسید که ۱) بیشترین آثار مربوط به سال ۱۳۶۸ و کمترین آنها سال ۱۳۷۲ است. ۲) بیشترین آثار مربوط به گروه سنی (د) با ۵۴ درصد و بیشترین موضوعات و مربوط به قطعنامه و مناطق شهری تهران و خرمشهر بود.

منصوره ستاری (۱۳۷۷) به بررسی مفاهیم اجتماعی در داستان‌های واقع‌گرای کودکان نوجوانان تألیفی بین سال‌های ۱۳۵۸ - ۱۳۶۷ به روش تحلیل محتوا پرداخت و دریافت اخلاق و تربیت و رفتارهای اجتماعی با ۲۸/۱ درصد بیشتر از سایر موارد به تصویر کشیده شده است. سایر مقوله‌ها به ترتیب عبارت بودند از خانواده ۲۶ درصد، گروه‌های شغلی ۱۷/۷ درصد، روندهای اجتماعی ۱۳/۹ درصد، اماکن اجتماعی ۸/۷ درصد، مشکلات اجتماعی ۵/۶ درصد.

همچنین در پژوهش‌های در خارج از ایران، پایل (۱۹۹۱) حضور مذهب را در داستان‌های نوجوانان با روش تحلیل محتوا بررسی کرده است. نتایج نشان داد از ۴۰ داستان منتشر شده بین سال‌های ۱۹۸۳ - ۱۹۸۷ در ایالات متحده بیش از نیمی دارای کمترین محتوای مذهبی بوده و ۲۰ درصد شامل یک شخصیت مذهبی یا رشته‌ای از عقاید مذهبی و ۱۰ درصد دارای تم مذهبی است. همچنین پژوهشگر اذعان می‌دارد که به تصویر کشیدن گرایش به مذهب به آسانی کمیت‌پذیر نیست.

سولیوان و یاندلی (۱۹۹۲) به تحلیل محتوای ۳۰ داستان واقعی برنده یا نامزد جایزه

نیوبری بین سال‌های ۱۹۷۴ - ۱۹۸۸، از نظر داشتن ارزش‌های معنوی و مذهبی، پرداخت و این مسئله را که آیا پیام توسط کودکان دریافت می‌شود مورد بررسی قرار داد. معیارهای ارزیابی به ۵ مقوله ضد مذهبی، غیر مذهبی، انسانی مذاهب مسیحی و سایر مذاهب محدود شد. یافته‌های وی نشان داده است که ۲۴ اثر محتوای غیر مذهبی داشته، در حالی که فقط ۷ عنوان دارای محتوای مذهبی و مسیحی بودند. در مورد دریافت پیام از سوی کودکان، هشت نفر کتابدار کودکان شمال غربی آرکاتزاس کتاب‌ها را انتخاب کردند و سپس از ۳۵ دانش‌آموز کلاس‌های ۳-۶ به طور داوطلبانه خواسته شد ۲۱ کتاب انتخاب شده را بخوانند. سپس از آنها پرسیده شد چه ارزش‌های معنوی و مذهبی از کتاب‌ها دریافت کردند؟ آنها ارزش‌های مشابه آنچه کتابداران استخراج کرده بودند را معرفی کردند. نتایج نشان داد (۱) کتابداران و کودکان توانستند طیف وسیعی از ارزش‌های معنوی را در کتاب‌ها پیدا کنند. (۲) بزرگسالان در این کتاب‌ها داشتن ارزش‌های معنوی را به معنی انتقال ارزش‌های معنوی تلقی می‌کنند در حالی که کودکان خواننده بیشتر روی معنی ضمنی ارزش‌های غیر مذهبی متمرکز می‌شدند.

ییتزاکي - شوهم (۱۹۹۶) به بررسی کتاب‌های داستان ادبیات هاروی یا اولتراوردکس HCL که گرایش جدیدی در ادبیات کودکان اسرائیل است پرداخته و از بین ۶۰۰ اثر ۱۰۵ اثر را که واقع‌گرایانه بودند انتخاب کردند و به بررسی تحلیل محتوای کیفی و کمی آنها در مقابل آثار ادبیات کودکان رایج اسرائیل پرداختند. نتایج نشان دادند که این‌گونه آثار رشد گسترده‌ای دارد و تفاوت قابل ملاحظه‌ای از نظر نوع تم، موضوع، محتوا، و دوره رویدادی داستان با ادبیات کودکان معمول اسرائیل دارد. عنوان‌های آنها کاملاً گویای محتواست. ناشران آنها به یک گروه کاملاً مذهبی تعلق دارند و از نظر تصویر، نقاشی، و مشخصات ظاهری همانند سایر کتب ادبیات معمول کودکان اسرائیل است.

روش پژوهش

در این پژوهش برای ردیابی مفاهیم تربیتی اسلام در قرآن و در داستان‌های برگزیده

تألیفی، از روش تحلیل محتوا^۱ استفاده گردیده است (باردن، ۱۳۷۵، ص ۳۵). برای تعیین واحدهای ثبت^۲ چهار منبع معتبر تعلیم و تربیت اسلامی^۳ به عنوان منابع مرجع انتخاب و اهداف تربیتی بحث شده در آنها به عنوان واحدهای نوعی انتخاب و به صورت جدول در آمد. سپس مفاهیمی که در حداقل سه منبع به طور مشترک ظاهر شده بود به عنوان واحد ثبت برگزیده و یادداشت گردید مفاهیم انتخاب شده ابتدا بر اساس معانی فهرست شده سپس به علت کثرت و گستردگی واژگان، مفاهیمی که از نظر تجانس و سنخیت و معانی می توانستند در ذیل یک واحد ثبت آورده شوند در یک جا جمع شدند. در مرحله بعد مفاهیم متجانس بر اساس پرسش های اساسی تحقیق و به عبارتی اشتراک معنی از نظر نوع ارتباطات فرد زیر چهار مقوله ارتباط فرد با خداوند، ارتباط فرد با خود و ارتباط فرد با خلق و ارتباط فرد با جهان خلقت طبقه بندی گردید.

جهت استخراج مفاهیم تربیتی از قرآن، فرهنگ موضوعی قرآن (خرمشاهی، ۱۳۷۴) به عنوان ابزار مرجع انتخاب گردید و مفاهیم موجود در سیاهه^۴ واریسی از این منبع استخراج گردید و فرهنگ احصایی علوم قرآن (روحانی، ۱۳۶۱) هم به عنوان ابزار کمکی برای تعیین تمام مشتقات یک واژه استخراج آیات مرتبط مورد استفاده قرار گرفت. سپس با استفاده از تفسیر نمونه قرآن تمام آیات مطالعه گردید. مفاهیمی که از نظر املاء با مفاهیم انتخاب شده یکسان بودند ولی معنای متفاوت داشتند مثل ایمان به معنی "عقیده و باور"، و ایمان به معنی "سوگند" از هم جدا شدند (شوشتری، ۱۳۳۵، ص ۱۰۳) هم چنین آیاتی که در آنها مفهوم نمادی یک کلمه استفاده شده بود جدا گردید. برای تصمیم گیری در مورد جای دادن مفاهیم و آیات در مقوله ها از تفسیر نمونه استفاده شد. در داستان های کودکان نیز ابتدا لیست کتاب های برگزیده از طریق محلات یا مراجعه حضوری از مراکز انتخاب کننده، تهیه و کتاب ها جمع آوری شد. بعد از جدا

کردن رده‌های سنی "ج (۸-۹ سال)"، "ج د (۹-۱۵ سال)" و "د (۱۲-۱۵ سال)"^۱ به مطالعه محتوای آنها پرداخته، واحدهای ثبت تعریف شده و رمزگذاری گردید و سپس در مقوله‌های مربوط وارد و ثبت فراوانی گردید. سنجش فراوانی براساس واحد ثبت و بر قاعده حضور یا غیبت انجام گرفت. حضور یک مفهوم از زوایای گوناگون موجب بروز فراوانی به تعداد زاویه‌های مختلف طرح موضوع گردیده، ولی از یک زاویه یکسان فقط یکبار فراوانی خورده است لازم به ذکر است که چون تعداد آیات و مفاهیم موجود در پیام‌ها از دیدگاه‌های مختلف بررسی و شمارش شده، یک آیه ممکن است چند بار شمارش و به همین مصداق یک پیام از چند جنبه شمرده شود؛ لذا اعداد مندرج در جداول جمع واقعی آیات و کتاب‌ها نیست.

جامعه آماری پژوهش داستان‌های برگزیده تألیفی ویژه کودکان و نوجوانان رده‌های سنی "ج"، "ج د"، و "د" است که در بین سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۷۸ تألیف شده یا برنده جایزه کتاب برگزیده سال گردیده‌اند.^۲ تحلیل محتوا بر روی ۲۸۳ داستان در ۱۰۶ کتاب انجام گرفت. مفاهیم استخراج شده از منابع تعلیم و تربیت اسلامی در ۴ مقوله ارتباط فرد با خداوند، ارتباط فرد با خویش، ارتباط فرد با خلق و ارتباط فرد خلقت طبقه بندی گردید و در آیات قرآن مورد کاوش قرار گرفت.

اطلاعات به لحاظ ویژگی‌های تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و به داده‌های کمی تبدیل شد و به صورت رتبه‌ای با یکدیگر مقایسه شد آزمون آماری X^2 در مورد تک تک مفاهیم در نرم‌افزار آماری SPSS محاسبه و مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت.

۱. از طریق اظهار نظر نویسنده و ناشر در خود کتاب، برگه دان کتابخانه مرجع کانون، و مراجع دیگر تعیین شد.

۲. مراکز برگزار کننده کتاب سال شامل وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شورای کتاب کودک، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، گاهنامه قلمرو، سلام بچه‌ها و پوپک، بنیاد حفظ آثار دفاع مقدس و دفتر مجله سروش نوجوانان و سوره است.

معرفی مقوله‌ها و مفاهیم و دامنه آنها

جهت رعایت یک دستی در هر دو بخش تحقیق و مشخص شدن حدود و دامنه هر مفهوم، مجموع مفاهیمی که به عنوان مفاهیم هم معنی و متجانس منجر به شکل گرفتن مفهوم ثبت خاصی شده است. به لحاظ هم معنی بودن تحت مفهومی واحد گرد آید به طور مثال، مفاهیم افترا، دروغ، و کذب تحت مفهوم دروغگویی آورده شده است؛ و مفاهیم مرگ، حسابرسی، ملاقات پروردگار، معاد، حیات اخروی، عذاب، ثواب، جهنم و عقبی در واحد ثبت «سرانجام خلقت» گردآوری شده‌اند. سرانجام همه اینها براساس پرسش‌های اساسی تحقیق زیر در چهار مقوله زیر طبقه بندی شده است.

۱. ارتباط فرد با خداوند

ارتباط فرد با خداوند در سه قسمت الف) شناخت خداوند، ب) اصول اعتقادی، ج) روابط فرد با خالق با گرایش‌های عملی طبقه بندی گردید. پیوند انسان با خدا از معرفت و شناخت او آغاز می‌شود و با گرایش‌های عملی در قالب توکل، شکرگزاری، ایمان، تقوای الهی، عبادت احساس تکلیف، و مسئولیت گسترش می‌یابد. اصولاً بدون شناخت هدف، انگیزه حرکت به سوی هدف ایجاد نمی‌شود. لذا بعد از شناختن خداوند به عنوان کمال مطلوب و هدف نهایی، ایمان و باور به او، و به اصول اعتقادی، به عنوان پشتوانه و سکوی حرکت، فرد را به سوی وی هدایت می‌کند. عبودیت، تقوی الهی، توکل، جلب رضا و خشنودی پروردگار و در نهایت قرب الهی در سایه شناخت خداوند و باور درونی نهایی‌ترین مقصود امکان‌پذیر است. یکی از راه‌های شناخت خداوند، شناخت او از روی اسماء و صفات و افعال الهی است. از بین اسماء و صفات الهی که در قرآن ذکر شده است اسماء و صفات ربوبیت، غضب، علم و دانایی، خالقیت، قدرت، زنده کنندگی و میرانندگی پاداش دهندگی، مالکیت، امتحان کننده و مهلت دهندگی، رزاقیت و بی‌نیازی انتخاب، رده بندی و شمارش شده است. به طور مثال، صفات ذوعقاب، ذوانتقام، شدید العقاب، شدید العذاب منجر به شکل گرفتن غضب الهی و صفات رب، رب المشرقین، رب المغربین، رب السموات و الارض، رب العرش، رب

الفلق، رب المشارق، رب المغارب، رب الناس در زیر صفت ربوبیت جمع شده و صفات عالم الغیب، الغیوب، العلیم، علیم بذات الصدور، عالم الغیب و الشهاده - الله علمه، در زیر علم و دانایی آورده شده است.^۱ اصول اعتقادی به عنواب بخش دوم و مقوله ارتباط با خداوند، به عنوان بخش سوم روابط فرد با خداوند با مفاهیم زیر بررسی شده است: ایمان، تقوا، عبادت (شامل نماز، روزه، حج، جهاد)، تسبیح، ذکر و یاد خدا، وفای عهد، شکرگزاری، توکل، جلب رضا و خشنودی خدا، ترس از خدا، توبه و استغفار، محبوب بودن نزد خدا.

ارتباط فرد با خویش

این مقوله اهداف تربیتی را در سه موضوع زیر طبقه‌بندی و بررسی کرده است:

(۱) پرورش عقل و خرد؛ (۲) خودشناسی؛ (۳) خودسازی

ارتباط فرد با خلق

این مقوله نیز در دو موضوع: (۱) رفتار فرد در داخل خانواده؛ (۲) رفتار فرد در خارج خانواده، طبقه‌بندی و محاسبه شده است.

ارتباط فرد با خلقت

مفاهیم موجود در رابطه با خلقت در زیر سه موضوع طبقه‌بندی شده است:

۱. تفکر و مطالعه و گردش در طبیعت.
۲. نشانه‌های خدا در طبیعت یا جلوه‌های طبیعت.
۳. بهره‌گیری صحیح از طبیعت و جلوگیری از اسراف و تبذیر.

۱. آوردن تمام مصادیق و مقوله در حد این مقاله نمی‌گنجد در صورت نیاز به هر گونه اطلاعات اضافی و ارائه جداول و چک لیست‌ها می‌توانید با پژوهشگر تماس بگیرید.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

مفاهیم مورد بررسی در بخش قرآن با ۱۲۸۱۴ فراوانی مواجه گردید. مقوله فرد با خداوند با ۵۰۰۵ فراوانی (۳۹/۱ درصد) در آیات قرآن بیشترین مفاهیم را به خود اختصاص داد. مقوله ارتباط فرد با خویش با ۴۷۴۱ فراوانی (۳۷ درصد) مفاهیم؛ مقوله ارتباط فرد با خلق (۱۷/۲ درصد) مفاهیم؛ و ارتباط فرد با خلقت (۷/۶ درصد) مفاهیم را به خود اختصاص داد. در بخش داستان‌های کودکان و نوجوانان مفاهیم مورد نظر با ۲۸۸۷ فراوانی مواجه شد. ارتباط فرد با خویش با ۱۲۱۸ فراوانی (۴۲/۲ درصد) بیشترین فراوانی را شامل شد. ارتباط فرد با خلق با ۴۹ فراوانی (۳۲/۹ درصد)؛ ارتباط فرد با خدا با ۵۶۰ فراوانی (۱۹/۴ درصد)؛ ارتباط فرد با طبیعت با ۱۶۰ فراوانی ۵/۵ درصد مفاهیم را شامل شد. چگونگی توزیع مفاهیم در مقوله‌ها در بخش‌های آیات قرآن و داستان‌ها در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱. چگونگی توزیع و نسبت مقوله‌های مورد بررسی در قرآن و در داستان‌های کودکان و

نوجوانان

مقوله‌ها	سوره‌های مکی				سوره‌های مدنی				جمع سوره‌ها				داستان‌های کودکان و نوجوانان			
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	جمع	
ارتباط فرد با خدا	۲۹۹۹	۶۰/۵	۲۰۰۶	۳۹/۵	۱۰۰۵	۳۹/۱	۸۲	۱۴/۶	۲۲۱	۳۹/۵	۲۵۷	۴۵/۹	۵۶۰	۱۹/۴		
ارتباط فرد با خویش	۲۹۹۶	۵۷/۲	۱۷۳۵	۳۶/۸	۲۷۴۱	۳۷	۱۴۵	۱۱/۹	۵۵۱	۴۵/۲	۵۲۲	۴۲/۹	۱۲۸	۴۲/۲		
ارتباط فرد با خلق	۹۳۹۳	۴۶	۱۲۶۸	۵۴	۲۲۰۷	۱۷/۲	۱۳۷	۱۴/۴	۳۸۹	۴۱	۴۲۳	۴۴/۶	۹۴۹	۳۲/۸		
ارتباط فرد با خلقت	۶۳۰	۷۳	۲۳۱	۲۷	۸۶۱	۶/۷	۲۸	۱۷/۵	۵۰	۳۱/۳	۸۲۵	۵۱/۲	۱۶۰	۵/۵		
جمع	۷۵۶۳	۵۹	۵۲۵۶	۲۱	۱۲۸۱۴	۱	۳۹۲	۱۳/۶	۱۲۱۱	۴۱/۹	۱۲۸۴	۴۴/۵	۲۸۸۷	۱		

در ارتباط فرد با خداوند زیر مقوله شناخت خداوند در محور قرآن با ۲۰۹۶ فراوانی (۴۱/۹ درصد) بیشترین فراوانی را داراست. روابط فرد با خداوند با ۱۸۵۳ فراوانی (۳۷ درصد) مفاهیم، و اصول اعتقادی با ۱۰۵۶ فراوانی (۲۱/۱ درصد) مفاهیم را شامل شده است. در حالی که در محور داستان‌ها روابط فرد با خداوند یا گرایش‌های عملی با ۴۱۳ فراوانی (۷۳/۷ درصد) بیشترین مفاهیم را شامل شده است. شناخت خداوند با ۸۳ فراوانی (۱۴/۸ درصد) و اصول اعتقادی با ۶۴ فراوانی (۱۱/۵ درصد) مفاهیم را شامل شده است (جدول ۲).

جدول ۲. مقایسه توزیع و نسبت زیر مقوله‌های مربوط به ارتباط فرد با خدا در آیات قرآن کریم و داستان‌های کودکان و نوجوانان

مقوله‌ها	قرآن کریم						داستان‌های کودکان و نوجوانان						
	سوره‌های مکی		سوره‌های مدنی		جمع سوره‌ها		ج		ج د		جمع		
سوره‌های مکی	سوره‌های مدنی	جمع سوره‌ها	ج	ج د	جمع	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
اصول اعتقادی	۸۱۷	۷۷/۴	۳۳۹	۲۲/۶	۱۰۵۶	۲۱/۱	۱۶	۲۵	۲۲	۳۷/۵	۲۲	۳۷/۵	۶۴
گرایش‌های عملی	۷۸۹	۲۲/۶	۱۰۶۲	۵۷/۴	۱۸۵۳	۳۷	۲۹	۱۱/۹	۱۶۳	۳۹/۶	۲۰۱	۴۸/۵	۴۱۳
شناخت خدا	۱۳۳۸	۶۵/۵	۷۵۹	۳۴/۴	۲۰۵۷	۶۱/۹	۱۷	۲۰/۵	۳۴	۲۱	۳۲	۲۸/۵	۸۳
جمع	۲۹۹۹	۶۰/۵	۲۰۰۶	۳۹/۵	۱۰۰۰	۳۹/۱	۸۲	۱۴/۶	۲۲۱	۳۹/۵	۲۵۷	۲۵/۹	۵۶۰

روابط فرد با خویش در محور قرآن زیر مقوله خود سازی شامل مفاهیم مربوط به فضایل اخلاقی و رذایل اخلاقی با ۵۲ درصد بیشترین مفاهیم این مقوله را به خود اختصاص داده است، خودشناسی ۳۱/۷ درصد و پرورش عقل و خرد ۱۶ درصد مفاهیم شامل شده‌اند. توزیع فراوانی مفاهیم مربوط به "ارتباط فرد با خویش" از دیدگاه قرآن کریم و داستان‌های کودکان و نوجوانان در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳. مقایسه مقوله‌ها مفاهیم مربوط به ارتباط فرد با خویش در قرآن کریم در داستان‌های کودکان

تعداد	داستانهای کودکان در قرآن								تعداد	فرد						مجموع	درصد
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		تعداد	درصد	تعداد	درصد				
۱۸	۱۳	۷۲.۲	۱	۵.۶	۳	۱۶.۷	۱	۵.۶	۶	۳۳.۳	۱۳	۷۲.۲	۱	۵.۶	۳۳	۱۸۳.۳	۱۸.۳
	۱	۵.۶	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۰	۰	۲	۱۱.۱	۳	۱۶.۷	۲	۱۱.۱	۱۰	۵۵.۶	۱۰.۶
	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۱۰	۵۵.۶	۱۰.۶
	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۲	۱۱.۱	۱۰	۵۵.۶	۱۰.۶
۱۰	۱۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۰
	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۰
۱۰	۱۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۰
	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۰
۱۰	۱۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۰
	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۰
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰

مفاهیم تربیتی اسلام در ارتباط با رابطه فرد با خلق در دو موضوع فرد در داخل خانواده و روابط فرد در خارج خانواده بررسی شده که در بخش قرآن مجموعاً با ۲۲۰۷ فراوانی مواجه شد که ۴۲/۵ درصد آن در سوره‌های مکی و ۵۷/۵ درصد در سوره‌های مدنی ظاهر شده است ارتباط فرد با دیگران در خارج خانواده با ۸۹/۳ درصد بیشترین مفاهیم و روابط فرد در داخل خانواده با ۸۰/۷ درصد کمترین فراوانی مفاهیم را دارد. در داستان‌های کودکان و نوجوانان نیز روابط فرد در خارج خانواده با ۸۰/۳ درصد بیشترین فراوانی را داراست مقایسه روابط فرد با دیگران در دو بخش قرآن و داستان‌های کودکان و نوجوانان در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۴. مقایسه توزیع و نسبت مفاهیم تربیتی در رابطه با ارتباط فرد با خلق در قرآن و در داستان‌های کودکان و نوجوانان

جمع کل	داستانهای کودکان و نوجوانان							جمع کل	قرآن						مفرد		
	درصد	جمع	درصد	تعداد	درصد	تعداد ج د	درصد		تعداد ج	درصد	جمع	درصد	تعداد مکی	درصد	تعداد مکی	سوره و آیه	مفرد
۱۲۸۱۴ (۱۸۰۳۳۶۶)	۸۷/۳	۶۶۵	۶۲/۷	۲۸۲	۶۲/۱	۲۸۰	۱۵/۲	۱۰۱	۱۸۱۱ (۲۸۷۳۱۷۱)	۶۶/۸	۵۱۱۴	۶۶/۵	۶۰۷	۵۳/۵	۸۱۵	السرادج (سوره)	فرد خارج مقوله (شهر و روستا)
	۱۲/۷	۹۷	۵۲/۶	۵۱	۲۰۰/۲	۳۱	۷/۲	۷		۲۵/۲	۲۵۷	۸۷/۱	۳۸	۱۲/۹	۵۹	دشتان	
۸۷۸۱۱ (۱۸۰۳۳۶۶)	۵۲/۵	۱۰۲	۶۶/۱	۲۵	۳۶/۳	۳۷	۱۹/۶	۲۰	۴۴۴ (۷۳۸۰۱۷)	۳۳	۸۰	۶۸/۸	۳۹	۵۱/۲	۲۱	فرزندان	فرد داخل مقوله
	۳۳/۶	۶۱	۶۶/۳	۲۷	۲۶	۲۸	۹/۸	۶		۲۰	۳۷	۷۰/۲	۳۳	۳۹/۸	۱۴	والدین	
۱۲۸۱۴	۱۲/۸	۳۲	۶۶/۷	۱۶	۳۰/۸	۵	۱۲/۵	۳	۱	۳۶	۱۰۹	۸۲/۶	۸۹	۱۷/۶	۲۰	همسر	جمع
	۱	۹۳		۴						۱	۲۲۰۷					سازمان	

ارتباط فرد با خلقت در قرآن با ۸۶۰ فراوانی (۶/۷ درصد) از مجموع ۱۲۸۱۴ فراوانی را شامل شد. بیشترین فراوانی به زیر مقوله "نشانه‌های خدا در طبیعت" تعلق دارد و کمترین فراوانی به مقوله بهره‌برداری صحیح از طبیعت "تعلق دارد در داستان‌های کودکان و نوجوانان بیشترین مفاهیم به نشانه خدا در طبیعت (۴۷/۵ درصد) و کمترین آن به بهره‌برداری از طبیعت (۱۱/۲) تعلق دارد.

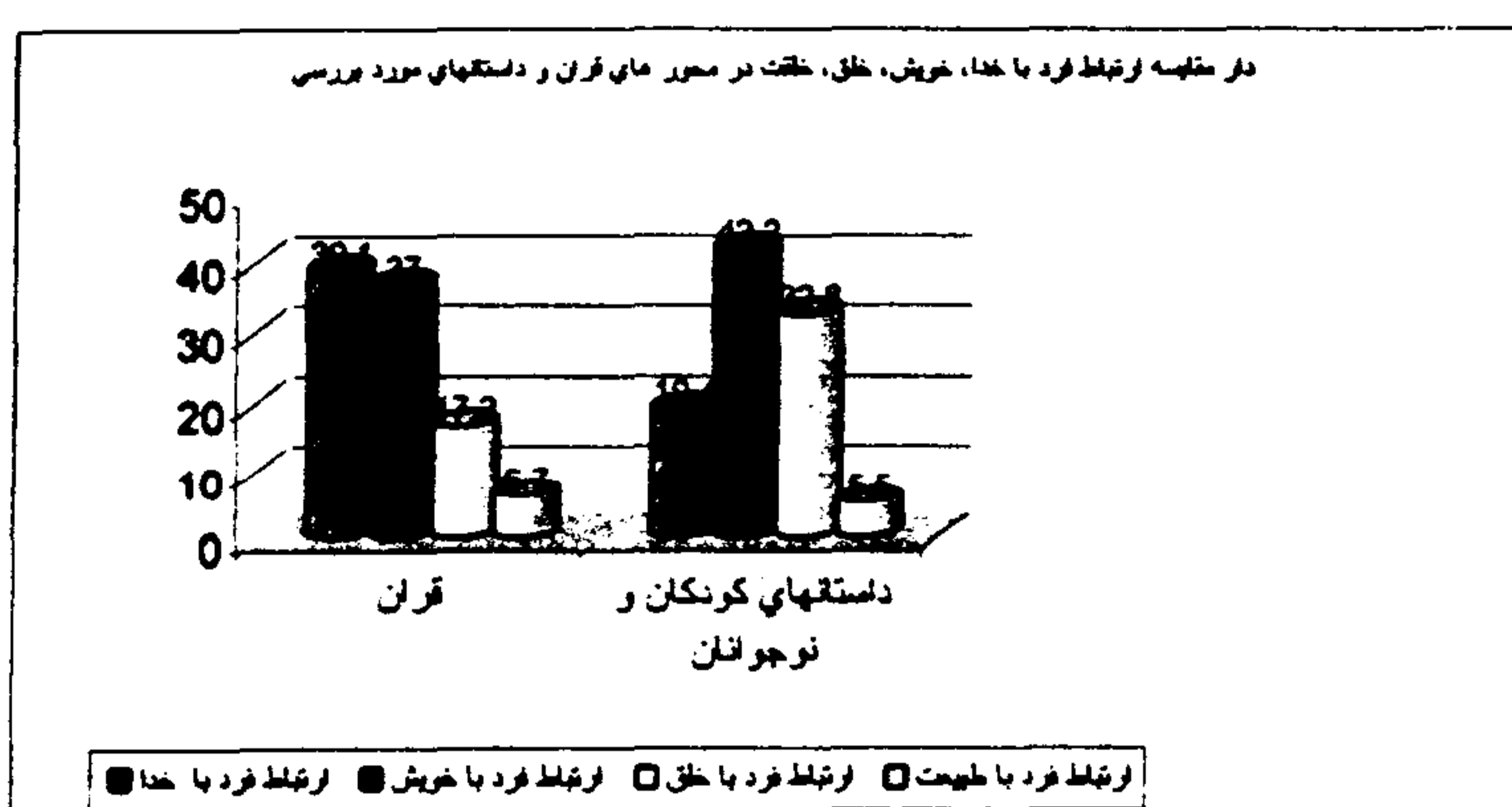
جدول ۵. مقایسه توزیع و نسبت مفاهیم تربیتی در "ارتباط فرد با طبیعت" در قرآن کریم و در داستان‌های کودکان و نوجوانان

مقوله	داستان‌های کودکان و نوجوانان						قرآن						
	تعداد	درصد	جمع	تعداد	درصد	درصد	تعداد	درصد	جمع	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مقوله‌ها	تعداد	درصد	جمع	تعداد	درصد	درصد	تعداد	درصد	جمع	تعداد	درصد	تعداد	درصد
نشانه‌های خدا	افلاک	۲۸۹	۷۳/۴	۱۰۵	۲۶/۶	۲۷/۳	۳	۱۸/۲	۳۹۴	۵۷/۴	۲۱	۱۴۴	۲۵
	جانوران	۱۰۸	۷۵	۲۶	۱۳	۱۲	۳	۵۲/۲	۱۴۴	۲۱	۱۴۴	۲۵	
	عناصر طبیعی	۷۲	۸۰/۷	۱۷	۱۹/۳	۱۵	۲	۵۱/۷	۸۹	۱۲/۸	۱۷	۱۹/۳	
	گیاهان	۴۰	۶۶/۷	۲۰	۳۳/۳	۲	۴	۱۵/۴	۶۰	۸/۷	۲۰	۳۳/۳	
فکر و مطالبه در	افلاک	۳۸	۸۰/۸	۹	۱۹/۲	۹/۵	۲	۱۹	۴۷	۴۱/۲	۲۸	۲۲	۱۸/۸
	جانوران	۲۶	۸۱/۲	۶	۱۸/۸	۴	۲	۳۶/۴	۲۲	۲۸	۲۲	۱۸/۸	
	عناصر طبیعی	۲۵	۹۲/۶	۲	۷/۴	۴	۵	۱۹	۲۷	۲۳/۷	۲۷	۷/۴	
	گیاهان	۶	۷۵	۲	۲۵	۲	۵	۱۵/۴	۸	۷	۸	۲۵	
بهره برداری از	بهره برداری صحیح	۲۶	۴۳/۳	۲۴	۵۶/۷	۱۱/۲	۲	۶۱/۱	۶۰	۱	۶۰	۵۶/۷	
جمع	۶۳۰	۷۳	۲۳۱	۲۷	۱۷/۵	۲۸	۵۰	۳۱/۲	۸۶۱	۱	۱۶۰	۵۱/۳	

بحث و نتیجه گیری

در قرآن مقوله ارتباط فرد با خداوند با بیشترین فراوانی مهم‌ترین محور ارتباط فرد را تعیین می‌کند و سپس با اختلاف ۲/۱ درصد فراوانی ارتباط فرد با خویش دارای ارزش فراوانی بالایی است در حالی که در داستان‌های کودکان ارتباط فرد با خویش با تفاوت بالایی از سایر مقوله‌ها بیشترین مفاهیم را به خود اختصاص داده است سپس مقوله ارتباط فرد با دیگران در مرتبه دوم، و ارتباط فرد با خداوند در مرتبه سوم از نظر فراوانی قرار گرفته است. نمودار زیر چگونگی ارتباط فرد با خداوند، خویش، خلق و طبیعت را در قرآن و داستان‌های کودکان و نوجوانان نشان می‌دهد.

در قرآن شناخت ذات احدیت به صفت رحمانی بیش از سایر موارد مطرح شده است و نشان دهنده اهمیت آن در شناخت معبود و تأثیر آن در مسیر کمال و رشد روحی و معنوی فرد است به طوری که مسلم است تمام آیات قرآن استثنای یکی با بسم‌الله

الرحمن الرحيم شروع شده است^۱ و آن نشانگر اهمیت شناخت خداوند به رحمت و مهربانی گسترده^۲ او و پیشی گرفتن رحمت او بر همه صفات و افعالش^۳ احاطه رحمت او در کل هستی است^۴. از سوی دیگر، تأکید بر اهمیت استمداد از ذات بی منتهایی است که رحمت او بر سراسر هستی پرتو افکنده است^۴ بعد از صفت رحمانیت، صفت "ربوبیت" در مرتبه دوم از نظر فراوانی قرار گرفته است زیرا رحمت بی منتهای او اجازه نمی دهد بنده اش را در گمراهی رها کند در حالی که بهشت را جایگاه او قرار داده و جوار رحمت خویش^۵ و سلام خویش^۶ و برتر از همه رضا و خشنودی و قرب^۷ خویش را

۱. سوره توبه با بسم الله الرحمن الرحيم شروع نشده است.

۲. مؤمن: ۳ (عافر الذنب، قابل التوب، شدید العقاب، ذی الطول، به معنی بخشنده گناهان پذیرنده توبه مجازات کننده شدید و صاحب نعمت فراوان).

۳. اعراف: ۱۵۲ (و رحمت من همه چیز را فرا گرفته است).

۴. مؤمن: ۷۲ (خدایا رحمتت را بر همه چیز گسترده ای)

۵. قمر: ۵۵ (جایگاه صدق نزد پروردگار خویش).

۶. یس: ۵۸ (برای آنهاست سلام از سوی پروردگار مهربان).

۷. والفجر: ۲۸ - ۳۰: مجادله: ۲۲.

پاداش و مخصوص او گردانده است بنابراین، وقتی به مصائب و عذاب‌های سخت مبتلا می‌کند جز برای تذکر^۱ هشیاری، و هدایت در سایه رحمت چیز دیگری نیست. بی‌نیاز بودن خداوند کمتر از سایر صفات او تکرار شده است. زیرا بعد از شناختن خداوند با تمام صفاتش مانند مهربانی، ربوبیت، آفریننده و میراننده‌ای که امتحان می‌کند مهلت می‌دهد و عذاب می‌کند باید به عنوان متمم و جمع‌کننده تمام این صفات در زیر همان چیز رحمت منشعب از توحید فرد بداند که خدایش هیچ‌نیاز به هیچ‌کس ندارد، بی‌نیاز از شریک، بی‌نیاز از عبادت، بی‌نیاز از فرزند و هم صحبت و پشتیبان است همه به او نیازمندند زیرا که کمال مطلق را نشاید که کمکی بپذیرد و نیازی داشته باشد.

همچنین تجزیه و تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان اصول اعتقادی توحید به عنوان زیر بنا و شالوده اساسی تمام اصول و محتوای دین اسلام بیش از سایر اصول اعتقادی مطرح شده است؛ و معاد برای نشان دادن هدفمندی جهان، بیهوده نبودن آفرینش و عبودیت، سعی و تلاش و معنی دادن به تمام اعمال و افعال خالق و مخلوقات بعد از توحید، بیش از سایر اصول اعتقادی مطرح شده است. امامت کمترین فراوانی این مقوله را شامل می‌شود.

تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به ارتباط فرد با خدا یا گرایش‌های عملی نشان می‌دهد که ایمان با ۴۲/۲ درصد فراوانی بیشتر از هر ارتباطی در قرآن مطرح شده است. همچنین به عنوان اساس و پایه ارتباطات تمام اعمال و رفتارهای انسان در ارتباط با خدا خلق خدا خلقت را پشتیبانی کرده و معنی و مفهوم می‌دهد. بعد از ایمان، "عبادت"، "تقوی"، و "توبه و استغفار" از محورهایی هستند که مفاهیم بیشتری را به خود اختصاص داده‌اند. مفاهیم "ترس"، "توکل"، "وفای به عهد"، و "محبوب بودن" تقریباً در یک سطح قرار گرفته‌اند؛ و "جلب رضا و خشنودی" و "یاد و ذکر خداوند" هم با ۰/۱ درصد اختلاف کمترین فراوانی را دارد.

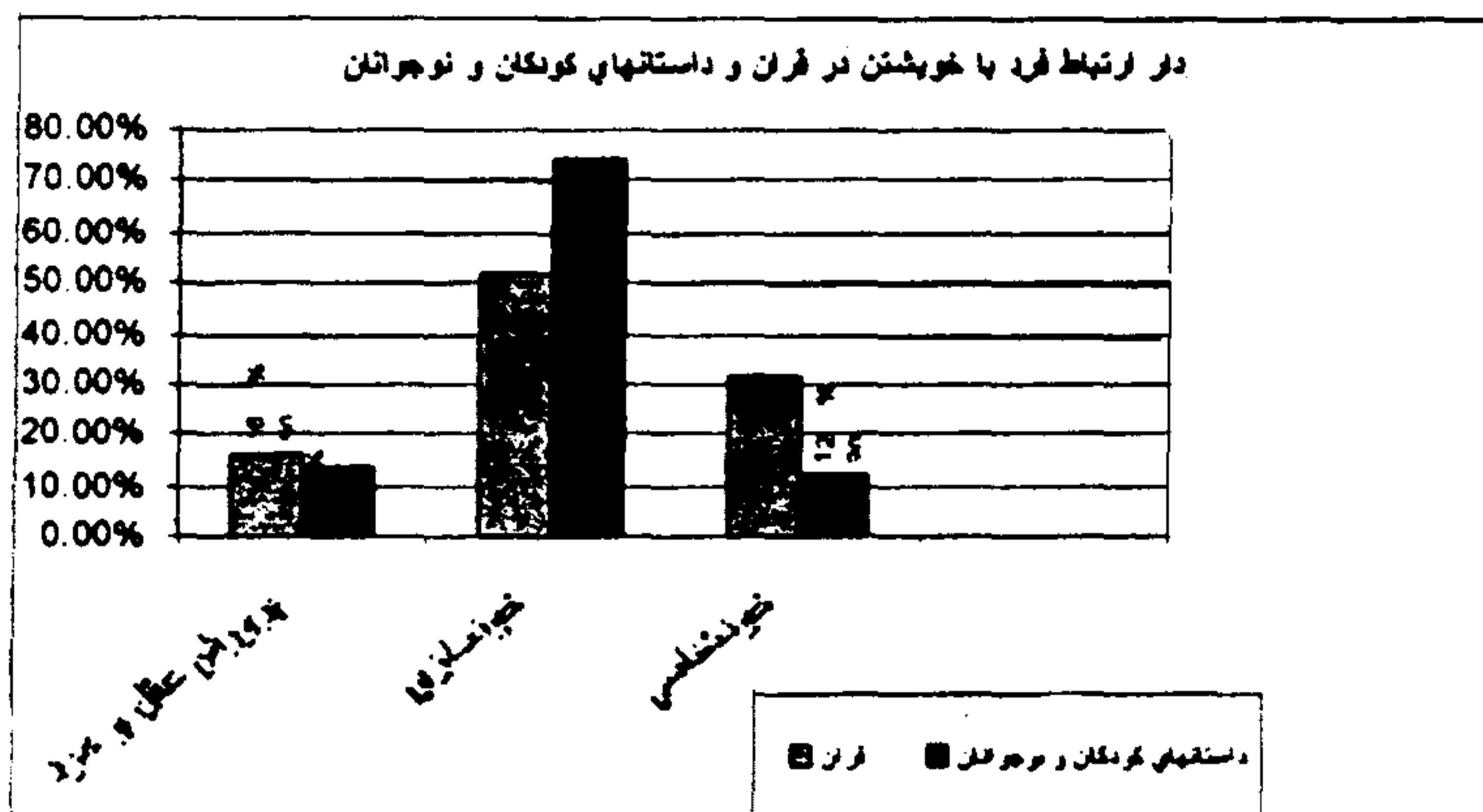
در داستان‌ها مفاهیم مربوط به رابطه فرد با خداوند (یا گرایش‌های عملی) بیش از

سایر زیر مقوله‌ها مطرح شده است. سپس زیر مقوله شناخت خداوند و اصول اعتقادی در مرتبه‌های بعدی از نظر فراوانی قرار گرفته‌اند. در مفاهیم مربوط به شناخت خداوند به ترتیب مفاهیم رحمانیت (۲۵/۳ درصد)، خالقیت (۱۵/۷ درصد)، تنبیه‌کننده و کیفر دهنده (۱۰/۸ درصد)، پاداش دهنده (۹/۶ درصد)، ربوبیت (۸/۴ درصد)، علم و دانایی (۷/۲ درصد)، روزی دهنده (۶ درصد)، و نزدیکی به بندگان (یا شنوا و بینا) (۴/۸ درصد)، قادریت (۳/۶ درصد)، مالکیت (۱/۲ درصد) و بی‌نیاز بودن (صفر درصد) بیشترین تا کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

مفاهیم مربوط به تنبیه‌کننده و کیفر دهنده و قادریت در رده سنی ۸-۹ سالگی که از نظر شناختی در مرحله دیگر پیروی یا مرحله تفکر عینی قرار دارند با فراوانی صفر، مفاهیم علم و دانایی با فراوانی یک (۱۶/۶ درصد)، نزدیکی به بندگان با فراوانی یک (۲۵ درصد)، و مالکیت با فراوانی ۱ (۱۰۰ درصد) ظاهر شده است. مفهوم پاداش دهنده بودن در رده سنی ۹-۱۵ سال با فراوانی ۶۲/۵ درصد و رده سنی ۸-۹ سال با فراوانی ۳ (۳۷/۵ درصد) ظاهر شده و در رده سنی ۱۲-۱۵ سال با فراوانی صفر ظاهر شده است. ۴۱ درصد مفاهیم شناختی در رده سنی ۹-۱۵ سال (ج-د) ۳۸/۵ درصد در رده سنی ۱۲-۱۵ سال (د)، و ۲۰/۵ درصد در رده سنی ۸-۹ سال (ج) ظاهر شده که نشان دهنده رعایت ظرفیت‌های ذهنی مخاطبان نسبت به مفاهیم انتزاعی و غیرانتزاعی است.

مفاهیم مربوط به گرایش‌های عملی "ایمان" با ۱۲۷ فراوانی (۳۰/۷ درصد) و "عبادت" شامل نماز روزه، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر با ۱۲۶ فراوانی (۳۰/۵ درصد) بیشترین فراوانی‌ها را داراست. "محبوب بودن نزد خداوند" با ۲ فراوانی (۰/۵ درصد) کمترین فراوانی و مفهوم "تسبیح خداوند" با فراوانی صفر در جدول ظاهر گردیده است.

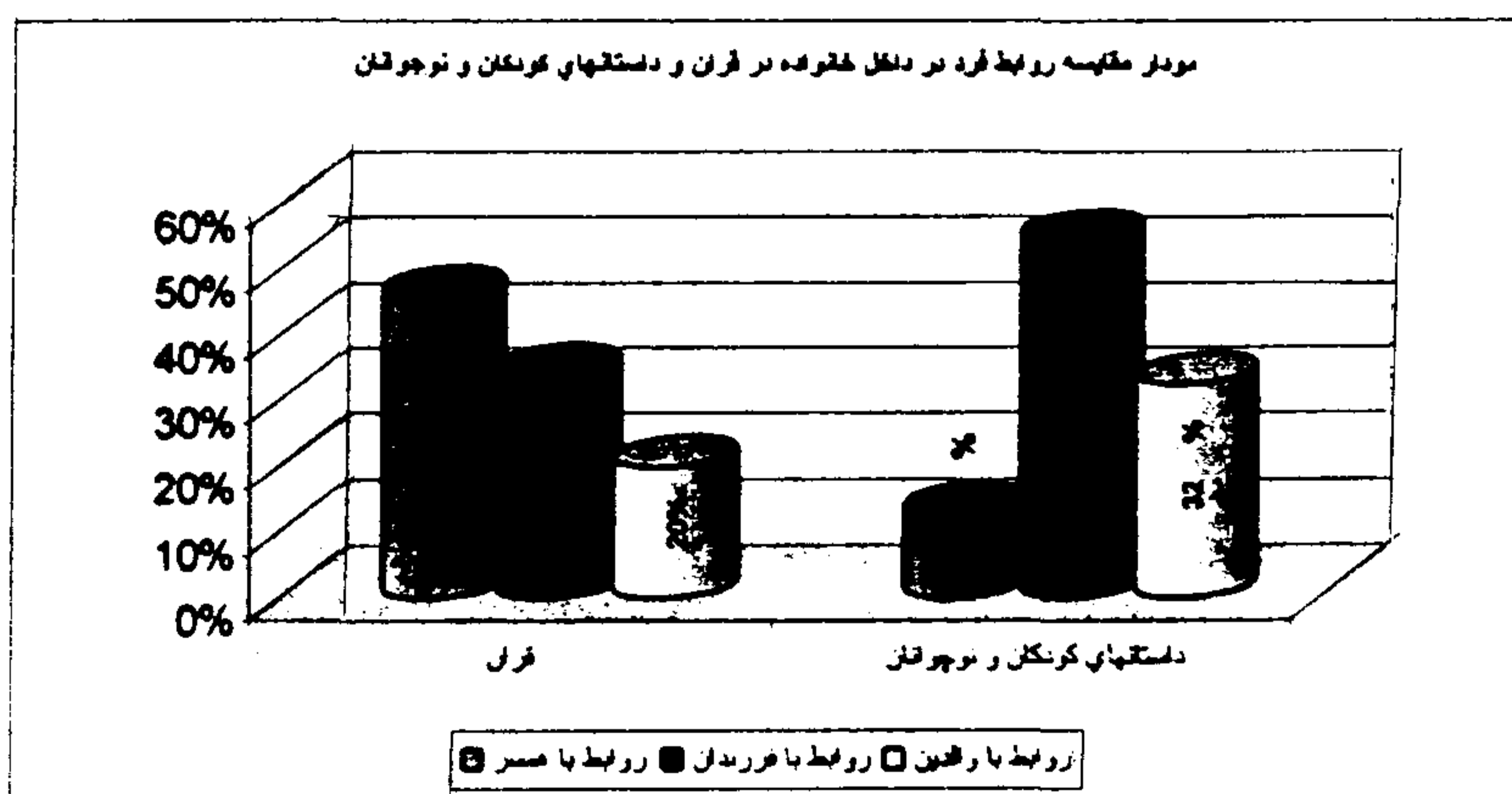
در رابطه با ارتباط فرد با خویش در هر دو بخش قرآن و داستان‌ها خودسازی با فراوانی بالاتری نسبت به سایر زیر مقوله‌ها مطرح است. خودشناسی در مرتبه دوم و پرورش تخیل و خرد در مرتبه سوم قرار گرفته است. (نمودار ۳)

مقایسه تجزیه و تحلیل محتوای آیات نشان می‌دهد که در قرآن به مبارزه با رذایل اخلاقی بیشتر از پرورش فضایل اخلاقی اهمیت داده شده است؛ در حالیکه در داستان‌های کودکان و نوجوانان بیشترین فراوانی به پرورش فضایل اخلاقی (۵۵/۵ درصد) تعلق دارد. به نظر می‌رسد قرآن با توجه به سرشت پاک انسانی بیشتر تأکید بر زدودن زنگارهایی که تحمیلی بر سرشت پاک انسانی است تأکید دارد؛ ولی داستان‌ها به روی تقویت و تأیید ارزش‌های مثبت پرداخته است. از میان مفاهیم مورد بررسی در رابطه با فضایل اخلاقی در هر دو محور قرآن و داستان‌ها "عبادت" دارای بیشترین رتبه فراوانی است. در داستان‌ها، بعد از عبادت، مفاهیم مسئولیت‌پذیری، تعاون و همکاری، آداب معاشرت و احسان و نیکوکاری در رده‌های بالاتر نسبت به سایر مفاهیم قرار دارند. کمترین نسبت مفاهیم در این زیر مقوله به مفاهیم "مرگ آگاهی"، "تلاوت قرآن" و "وقت‌شناسی" تعلق دارد؛ در حالیکه در قرآن، بعد از عبادت، به "احسان و نیکوکاری" "تقوا"، "صبر"، "وفای به عهد" و "صداقت" بیش از سایر مفاهیم پرداخته شده است و کمترین نسبت به مفاهیم "تعاون و همکاری"، "امانتداری"، و "اخلاص" تعلق یافته است. بیشترین نسبت مفاهیم در گروه سنی "ج د" کمترین نسبت مفاهیم در گروه سنی "ج" دیده می‌شود. مفهوم "دروغگویی" در قرآن بیش از سایر مفاهیم این زیر مقوله مورد نکوهش قرار گرفته، در حالیکه در داستان‌ها غرور و تکبر بیش از همه مطرود شده است

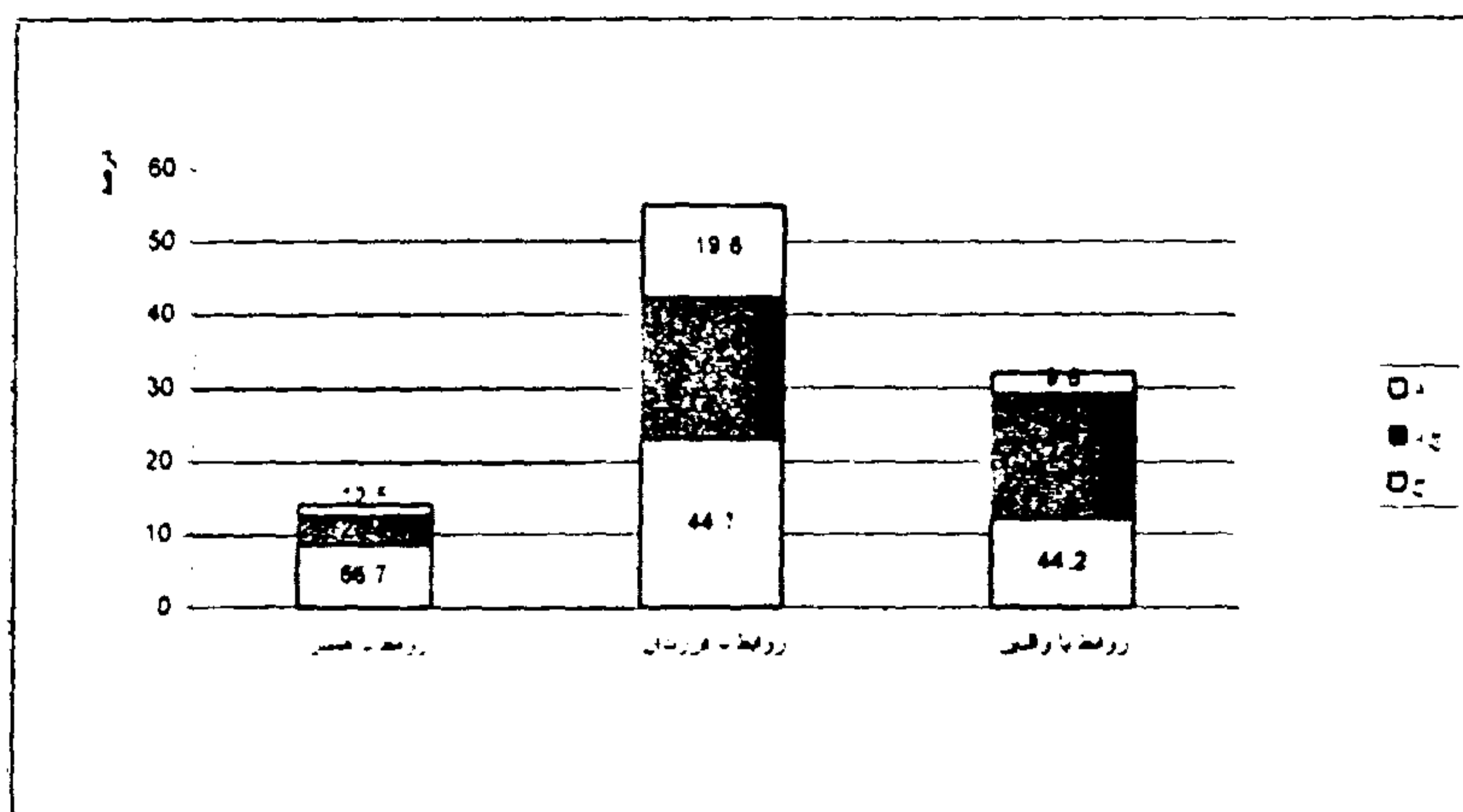
کمترین فراوانی مفاهیم مربوط به رذایل اخلاقی در قرآن ذیل مفاهیم "خودآرایی" و "ریا" ظاهر شده، در حالیکه در داستان‌ها مفاهیم "شرک"، "عهد شکنی" و "رشوه" کمتر از سایر موارد به تصویر کشیده شده است. بیشترین نسبت مفاهیم مربوط به رذایل اخلاقی در داستان‌های گروه سنی "ج-د" و کمترین نسبت در گروه سنی "ج" ظاهر شده است.

مفاهیم مربوط به ارتباط فرد با خلق در خانواده در بعد ارتباطی فرد با فرزندان در بخش قرآن بر تعدیل در محبت و دلبستگی و تربیت فرزندان تأکید شده است ولی در داستان‌ها بر محبت بیشتر تأکید شده است و کمترین مفاهیم به تبعیض میان فرزندان تعلق دارد، در حالیکه در قرآن به این موضوع با فراوانی بالاتری پرداخته شده است. در قرآن، در رابطه با ارتباط فرد با همسر در داخل خانواده، بیشتر مفاهیم حقوقی مثل طلاق، مهریه، حقوق، و احترام در خانواده مطرح شده و سپس امر به معروف و نهی از منکر، تقوا و ایمان دارای فراوانی بالایی است.

طرح موضوع همکاری و تفاهم در روابط میان همسران، در داستان‌های کودکان صرف نظر از فراوانی آنها از نظر کیفی مطلوب بود. مفاهیمی مانند نکوهش عدم همکاری میان همسران، رنج و زحمت زنان در خانواده، و لاابالیگری برخی مردان به تصویر کشیده شده است. در محور قرآن تأکید رابطه فرزندان با والدین بر مفهوم

نیکوکاری بیش از سایر مفاهیم بوده است اما در داستان‌ها بیشتر جنبه محبت مطرح شده است. در ارتباط فرد با خلق در خارج خانواده، در قرآن بیشترین مفاهیم در رده سنی "د" و کمترین نسبت مفاهیم در گروه سنی "ج" دیده می‌شود. نمودار زیر چگونگی این پراکندگی را نشان می‌دهد.

نمودار ارتباط فرد با خانواده در ادبیات کودکان به تفکیک رده‌های سنی

مقوله ارتباط فرد با خلقت از نظر فراوانی زیر مقوله‌ها، در هر دو بخش همسویی وجود دارد؛ ولی از نظر محتوایی، در قرآن به عبرت و تذکر از طبیعت و حیوانات و داستان‌ها بر استفاده از حیوانات جهت تغذیه و حمل و نقل و نگهداری از انسان بیشتر تصویر کشیده شده است. تغییر و دگرگونی در طبیعت و جانوران و دعوت به تفکر از جنبه علمی و خداشناسی مثل تولد کرم و تبدیل به پروانه و یا تراکم ابرها و باریدن باران قدرت باد و تغییر در فیزیولوژی برگ‌ها و شکافتن دانه، قدرت ریشه درختان و رشد عمقی آن از نکات مثبت مطرح شده در داستان‌هاست، به ۱/۴ درصد داستان‌های مورد بررسی تعلق دارد؛ در حالیکه گیاهان، افلاک، عناصر، و جانوران سوژه‌های خوبی برای طرح در داستان‌ها بوده و می‌توانند افق‌های فکری مخاطبان را وسیع‌تر و قدرت تفکر و

زمینه‌های تفکر را در آنها را افزایش دهند. مسئله تسبیح^۱ ذات الهی توسط عناصر طبیعی که می‌توانند مظهری از وحدت و یکپارچگی در گرایش به عبودیت یک ذات واحد و ارتباط متقابل تمام عناصر خلقت باشد و از دیدگاه مخاطبان هم قابل توجه است در داستان‌ها اصلاً پرداخته نشده است. مسئله شعور در گیاهان فقط یک فراوانی دارد، ولی شعور در حیوانات و ارتباط عاطفی آنها با انسان بیشتر مطرح شده است. پرداختن به مسئله شعور در طبیعت و موجودات طبیعی در شکل‌های مختلف می‌تواند در احساسات و روابط کودکان با طبیعت و محیط اطراف موثر باشد.

نتایج جنبی پژوهش نشان داد که کتاب‌های تألیفی مورد بررسی در سال ۱۳۷۲ هیچ نسبتی از مفاهیم را شامل نشده و سال ۱۳۶۹ بیشترین نسبت مفاهیم در میان کتاب‌های منتشر شده در دو دهه مورد بررسی را به خود اختصاص داده است. رده سنی "د" دارای بیشترین نسبت مفاهیم و رده سنی "ج" دارای کمترین نسبت مفاهیم در کتاب‌های مورد بررسی بوده است. تعداد کتاب‌های برگزیده برای گروه سنی "ج" کمترین نسبت را نشان داده است. تعداد داستان‌ها در رده سنی "ج د" بیشتر از سایر گروه‌های سنی بوده، در حالیکه طبق آمار آموزش و پرورش در این سال‌ها بیشترین تعداد جمعیت شاغل به تحصیل در گروه سنی "ج" متمرکز شده است.

می‌توان چنین نتیجه گرفت که گرچه در ادبیات کودکان و نوجوانان مفاهیم مربوط به ارتباط فرد با خداوند (گرایش‌های فردی)، و شناخت خداوند کمتر از سایر مقوله‌ها مطرح شده است ولی حضور مفاهیم مثبت فضایل اخلاقی و نفی رذایل اخلاقی در مقوله ارتباط فرد با خود و دیگران که با درصد فراوانی بالایی در داستان‌های کودکان مشاهده شد که خود عملاً به تأیید حضور اعتقاد به خداوند در آثار تألیفی کودکان و نوجوانان می‌انجامد. گرچه در بسیاری از آنان اشاره به پشتوانه اخلاقی و جهان‌بینی نشده است. ولی نگرش نواز نظر اعتقادی وجود ندارد. با توجه به اینکه هافمن (۱۹۷۰-۱۹۸۰) در تحقیقات خود حول موضوع رعایت کردن رفتار اخلاقی به سبب داشتن استاندارد

۱. تسبیح در این پژوهش به معنی ستایش خداوند به پاکی و کمال آمده است؛ جمعه: ۱.

اخلاقی - نه ترس از قدرت خارجی - به نتایجی دست یافت که نشانگر اهمیت تذکر و یادآوری از نظر استانداردهای اخلاقی و درونی کردن آن در نوجوانان است. وی به این نتیجه رسید که اتکاء به داشتن تصویری از مرجع قدرت منطقی و غیرمستبد [خدا] می‌تواند در کنترل فردی رفتار و اخلاق نوجوانان مؤثر باشد. به عبارت دیگر، این روش‌ها برای کودک مرجع شناختی فراهم می‌کند تا رفتارش را به سمت آن کنترل کند. همچنین بنا به نظریه روانشناسی یادگیری کانجر (۱۹۹۷) که اعلام کرد برای اینکه افراد دید با ثباتی از خود داشته باشند باید به برخی ارزش‌ها و اصول انسان پایبند باشند (ماسن، هنری، ۱۳۶۸، ص ۵۹۹، ۶۰۰) به نظر می‌رسد در صورتی که پیام ادبیات کودکان و نوجوانان با مفاهیم تربیتی و ارزش‌های اخلاقی و حس دینی همراه باشد تأثیر گذارتر خواهد بود.

این بررسی نشان داد که در قرآن شناخت خدا بیش از سایر زیر مقوله‌های ارتباط فرد با خداوند مورد توجه قرار گرفته است؛ در حالی که در داستان‌های کودکان و نوجوانان روابط فرد با خدا یا گرایش‌های عملی بیشتر مطرح شده است. همچنین خودسازی در هر دو بخش قرآن و داستان‌ها بیشتر از سایر زیر مقوله‌ها مورد توجه قرار گرفته است. قرآن بیشتر به نقی رذایل پرداخته، اما داستان‌ها فضایل اخلاقی را بیشتر مورد توجه قرار داده است.

دعوت به تفکر در طبیعت و جهان پیرامون در قرآن در واقع دعوت به شناخت ذات احدیت، شناخت درون انسان، و قدرت‌هایی که خداوند در وجود انسان نهاده و استفاده از اینها از نتایج سیر در آفاق و انفس است که در قرآن تاکید شده است. طرح این‌گونه مسائل می‌تواند در نگرش مخاطبان به مذهب، هویت مذهبی و دینی، و تقویت قدرت شناخت آنها و در دستیابی به هدف نهایی خلقت که همان کمال است، آنها را یاری کند. از نظر روانشناسی تربیتی، روابط طبیعی و دقت در رفتارها و حوادث طبیعی و خصوصیات آنها خود منبع مهم تربیتی و آموزشی است؛ مثل سکوت و خروش دریا، عظمت و ایستادگی کوه، صبر و تلاش مور، حرکت مرحله به مرحله رشد گیاهان و جانواران، نیایش و خضوع درختان و ستارگان و باران همه زیبایی‌های خلقت در عین

حال مهر تأییدی است برای رفتارها و انسانیت انسان و قرار گرفتن او به عنوان حلقه‌ای دیگر در این زنجیره. حلقه‌ای که ارزشی مافوق سایر مخلوقات به آن بخشیده شده و عظمت و مسئولیتی دشوار فرا راه او نهاده شده است.

طرح این زیبایی‌ها در داستان‌های کودکان و نوجوانان، کمک به اعتلای هرچه بیشتر انسانیت و به وجود آوردن بستر مناسب برای ایجاد دنیایی متحد و صلح‌آمیز در مقابل نسلی که آینده بشریت را وارث خواهد شد پیشنهاد این مقوله است.

مآخذ

- آموزگار، حسن (۱۳۶۱). مقدمه‌ای بر تربیت از دیدگاه اسلام. تهران: بنیاد انتقال به تعلیم و تربیت اسلامی.
- باردن، لورنس. (۱۳۷۵). تحلیل محتوا. ترجمه ملیحه آشتیانی، محمد یمینی دوزی سرخابی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- باردن، لورنس (۱۳۷۵). تحلیل محتوا. ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمینی دوزی سرخابی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- چیزری، ملک (۱۳۷۰). "کودک. پیام، کتاب. تحلیل محتوای کتاب‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سالهای ۱۳۵۸-۱۳۶۸". پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- حکیمی، محمود (۱۳۷۹). سخنی درباره ادبیات کودکان و نوجوانان. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی. خواندنیهای کودکان در بستر تاریخ (۱۳۷۹). گزارش شورای کتاب کودک.
- خرمشاهی، بهاء‌الدین؛ فانی، کامران (۱۳۷۳). فرهنگ موضوعی قرآن. تهران: فرهنگ معاصر. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (۱۳۷۶). درآمدی بر تعلیم و تربیت اسلامی. زیر نظر علیرضا اعرافی، تهران: سمت.
- شوشتری، عباس (مهرین) (۱۳۳۵). فرهنگ لغات قرآن. تهران: گنجینه.
- فرهنگنامه کودکان و نوجوانان، (۱۳۷۳) زیر نظر توران میرهادی. تهران: انتشارات فرهنگنامه، ج ۲. قرآن کریم. ترجمه الهی قمشه‌ای. تهران: گلی، ۱۳۵۷.
- ماسن، پاول هنری... [و دیگران] (۱۳۶۸). رشد و شخصیت کودک. ترجمه مهشید یاسای. تهران: نشر و مرکز.

محمدی، مهدی (۱۳۷۸). نقدشناسی در ادبیات کودکان. تهران: سروش.
محمدی، مهدی (۱۳۷۵). "بررسی داستان‌های جنگ ایران و عراق نوشته شده برای کودکان و نوجوانان." پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شمال.
"مخاطب‌شناسی" (۱۳۷۶). سالنامه ادبیات کودکان و نوجوانان. ۷۵ (۲-۳): ۱.
مکارم شیرازی، ناصر... [و دیگران] (۱۳۶۱). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
میرصادقی، جمال؛ میرصادقی، میمنت (۱۳۷۷). واژه نامه فن داستان نویسی، فرهنگ ادبیات داستانی. تهران: مهناز.

Piehl, Kathy (1991). "The presence of religion in young adult novel: 1983 to 1987". *Journal of Youth Services in Libraries*. 4(3): 267 - 280. [online]. Available: <<http://www.askeric.org>>

Sullivan Emili; Yandell, Carol (1990). "International civil organization: what is the religious/spiritual value in children book? Do children get the value messages?" in *Annual meeting of the American Reading Forum* (1th December 12-15 1990). [online] Available: <http://WWW.askeric.org>.

Yitzhakiv Moshe; Shoham, Snunit (1996). "Ultra orthodox children literature in Israel: A case study of sub-cultural children's literature" in *Annual Conference of the International Association of School Librarianship*. (2th July 12-27, 1995). [online] Available <<http://ericir.syr.edu/plweb-cg:/fasweb?search/>>